

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра
з теми: «**ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ РОБОТИ НАД ЕЛЕМЕНТАМИ
СИНТАКСИСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**»

Виконала: здобувачка 2 курсу,
PO2p-M20z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Павленко Надія Василівна

Керівник: **Гудима Н.В.**,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії
та методик початкової освіти

Рецензент: **Бабюк Т.Й.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії
та методик дошкільної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ РОБОТИ НАД ЕЛЕМЕНТАМИ СИНТАКСИСУ.....	7
1.1. Дидактичні основи роботи над словосполученням і реченням.....	7
1.2. Розвиток мовлення школярів під час роботи над синтаксичними одиницями.....	11
1.3. Інноваційні методи роботи над елементами синтаксису.....	18
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА РОБОТИ НАД СЛОВОСПОЛУЧЕННЯМ І РЕЧЕННЯМ.....	29
2.1. Зміст основних напрямів роботи над словосполученням і реченням.....	29
2.2. Аналіз педагогічного досвіду з проблеми дослідження.....	41
2.3. Організація і зміст експериментального дослідження, аналіз його ефективності.....	47
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Навчання української мови в початковій школі спирається на такі загальнодидактичні принципи, як науковість, тлумачення мовних фактів, перспективність і наступність навчання, доступність і наочність викладу мовних явищ, усвідомленість засвоєваних учнями знань, зв'язок навчання з життям, активною мовленнєвою практикою учнів. З принципом перспективності тісно пов'язаний принцип науковості, метою якого також є подолання існуючих розбіжностей між шкільними навчальними програмами з мови і сучасною лінгвістичною наукою.

У курсі української мови для початкових класів передбачено взаємодію двох складних частин – мовленнєвого розвитку школярів і їхньої мовної освіти. «Основний методичний принцип, за яким визначається нині співвідношення цих частин, полягає в тому, що мовні знання (теоретичні відомості) на початковому етапі навчання мови – важливий засіб навчання дітей мислити, формується ж воно в процесі побудови зв'язних висловлювань» [9].

Таким чином, синтаксис посідає центральне місце у шкільному курсі української мови, оскільки опанування таких понять, як словосполучення, речення, зв'язок слів у реченні, є важливою передумовою розвитку мовлення. Так, знання закономірностей сполучуваності слів і побудови речень допомагає правильно утворювати різноманітні конструкції, збагачує синтаксичні ресурси мовлення, сприяє повнішому й точнішому вираженню думок тощо. Отже, вивчення елементів синтаксису в початкових класах набуває особливого значення, бо саме цей етап навчання рідної мови є тією основою знань, умінь і навичок, без яких неможливе подальше їх вивчення.

Одиницею зв'язного мовлення є речення. Саме воно, як зазначав В. Мельничайко, безпосередньо співвідноситься з процесом мислення і з процесом комунікації: одиниці інших рівнів мовної системи беруть участь у формуванні думки в її комунікативному вираженні тільки через синтаксис.

Таким чином, формування поняття речення є дуже важливим у курсі вивчення української мови.

Особливості вивчення словосполучення і речення в початковій школі досліджували М. Вашуленко, С. Дорошенко, В. Мельничайко, Г. Чуйко, М. Білецька, Г. Школьна та ін.. Над питанням розвитку зв'язного мовлення молодших школярів працювали М. Крикун, В. Бадер, В. Желізняк, І. Леонова, К. Пономарьова та ін.

Саме поняття речення тісно пов'язане з поняттями словосполучення та синтаксичний зв'язок у реченні. Відомо, що матеріалом, з якого будується речення, є словосполучення. Тому засвоєння поняття словосполучення (без терміну) неодмінно вплине на формування в учнів уявлень про конструктивний склад речення. С. Дорошенко стверджував, що завдання початкового навчання полягає в тому, щоб навчити учнів правильно використовувати лексичне багатство мови, виробити чуття мови, яке проявляється насамперед в умінні сполучати слова, підготувати школярів до засвоєння теоретичних засобів про основні елементи синтаксу в середніх класах. Він, безсумнівно, мав рацію, оскільки недостатня увага вчителя на уроках формування знань про речення та інші синтаксичні поняття досить часто спричиняє масу грубих помилок як у письмових роботах учнів, так і в їхньому повсякденному мовленні.

Актуальність порушеної проблеми полягає в тому, що між вивченням речення і словосполучення як одиниць синтаксису і розвитком зв'язного мовлення школярів існує нерозривний зв'язок, а, отже, вивчення речення і словосполучення дає можливість формувати навички й уміння правильно виражати, оформляти й висловлювати думки на початковому етапі навчання, а також формувати основу для подальшого вивчення синтаксису в базовій школі.

Мета дослідження – визначити педагогічні умови, методи, прийоми роботи над словосполученням і реченням, теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати методику роботи над словосполученням і реченням у початковій школі.

Відповідно до поставленої мети в роботі передбачено розв'язання таких **завдань**:

- 1) описати синтаксичну природу словосполучення і речення;
- 2) з'ясувати особливості вивчення словосполучення і речення в початковій школі;
- 3) проаналізувати та узагальнити практику провідних методистів і вчителів з названої проблеми;
- 4) розробити теоретико-методичні підходи щодо вивчення словосполучення і речення у початковій школі;
- 5) перевірити за допомогою експериментального дослідження ефективність використання інтерактивних методів навчання на уроках української мови під час роботи над словосполученням і реченням.

Об'єктом дипломної роботи є процес оволодіння молодшими школярами поняттями «словосполучення» та «речення».

Предметом дослідження є методичний аспект роботи над словосполученням і реченням.

Під час написання дипломної роботи використовувалися такі **методи** педагогічного дослідження, як аналіз педагогічної літератури, узагальнення передового педагогічного досвіду, спостереження, теоретичне узагальнення, методичний експеримент.

Організація дослідження. Експериментальне дослідження проводилось на базі Слободо-Банилівського ЗЗСО I-II ступенів – ЗДО Чернівецької області. У ньому брали участь учні 3 класів (контрольний – 16 учнів 3-А класу, експериментальний клас – 8 учнів 3-Б класу).

Апробація роботи. Основні положення і результати представлено на низці міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях; експериментальному дослідженні на базі закладу освіти та обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2020-2021 н.р.).

За результатом дослідження рпубліковано наукову статтю «Інноваційні методи роботи над елементам синтаксису в початковій школі» у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету К-ПНУ (Випуск XVII. 2021. С. 180-187).

Дипломна робота містить вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел (63 позиції) та додатки.

ВИСНОВКИ

Робота над синтаксичним ладом усного і писемного мовлення молодших школярів займає важливе місце в системі формування комунікативних умінь і навичок, бо створює умови для збагачення мовної пам'яті учнів синтаксичними моделями .

У початковому курсі української мови робота над реченням і словосполученням є дуже важливою. Речення як мінімальна комунікативна одиниця виконує функцію формування думки в усному і писемному мовленні. Складаючись зі словосполучень, воно є одиницею побудови тексту. Робота над реченням у початкових класах організовується так, щоб в учнів розвивалися уявлення про співвідношення форми речення як мовної одиниці та її функціональної ролі в мові.

Для оволодіння синтаксичним ладом української мови вирішальне значення мають засвоєння норм побудови синтаксичних конструкцій, формування вмінь комунікативно доцільно використовувати синтаксичні одиниці.

Важливого значення у методиці навчання синтаксису належить засвоєнню правил утворення словосполучень, а також їх основних типів.

Робота над словосполученням і реченням має особливо велике значення.

Вона розпочинається з перших днів навчання дітей. У добукарний період навчання грамоти діти складають речення за малюнками букваря, вчаться давати правильно побудовані повні відповіді на запитання вчителя. Завдання школи полягає в тому, щоб навчити учнів сполучати слова в речення, правильно його будувати.

Отже, кожен учитель, при навчанні словосполученню і реченню молодших школярів, має прикласти чимало зусиль, щоб розвинути в них чуття мови, удосконалити культуру мовлення на основі усвідомлення сполучуваності слів у мовленні; розвивати вміння виділяти словосполучення в реченні та ставити запитання від головного слова до залежного, а також удосконалювати

мовлення учнів на основі граматичних знань про речення; розвивати уміння правильно будувати різноманітні речення залежно від ситуації спілкування, мети висловлювання. Все це вчитель повинен формувати в учнів в ході різноманітних вправ, щоб запобігти виникненню типових помилок у побудові словосполучень і речень.

Ефективність засвоєння навчального матеріалу значною мірою залежить від доцільності добору і використання методів навчання для конкретної теми. У сучасних українських школах навчання відбувається за діяльнісним підходом, в основі якого лежить активна позиція школяра як співтворця освітнього процесу. Плануючи урок, педагог повинен віддавати перевагу тим методам навчання, які спонукають учнів до активних дій, до творчої діяльності.

Активізації розумової і пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови, у тому числі і на уроках засвоєння синтаксису, сприяють інтерактивні методи навчання. Використання інтерактивних методів навчання сприяє посиленню інтересу учнів до здобування знань, виробленню пізнавальної самостійності учнів, кращому засвоєнню навчального матеріалу, формуванню навичок аналізу навчальної інформації, розвитку творчих здібностей учнів. Інтерактивні методи навчання сприяють виробленню потенціалу для формування комунікативної, мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції учнів.

Сучасний педагог в освітньому процесі повинен намагатися вдосконалювати свою роботу, використовувати нові форми, методи, засоби, прийоми на уроках. Застосування інтерактивних технологій на уроках читання та рідної мови дає змогу створювати навчальне середовище, що допомагає учням формувати характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв'язне мовлення, виявляти і реалізовувати індивідуальні можливості.

Організація і проведення експериментального дослідження дало нам змогу оцінити і перевірити ефективність використання інтерактивних методів навчання на уроках української мови. У процесі проведення дослідження стало очевидним, що використання інтерактивних методів є ефективнішими за

традиційні уроки української мови, вони сприяють кращому засвоєнню матеріалу і підвищують ефективність уроку.

Робота над синтаксичним ладом усного й писемного мовлення молодших школярів займає важливе місце в системі формування комунікативних умінь і навичок, бо створює умови для збагачення мовної пам'яті учнів синтаксичними моделями в поєднанні з інтонаційними, що, безперечно, робить продуктивнішим процес розвитку мовленнєвих умінь.

Отже, вивчення елементів синтаксису в початкових класах набуває особливого значення, бо саме цей етап навчання української мови є тією основою знань, умінь і навичок, без яких неможливе подальше їх вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвський Б. Педагогічні аспекти сучасної початкової школи. *Початкова школа*. 2017. №4. С. 3-4.
2. Бадер Валентина. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням. *Початкова школа*. 2000. №8. С.41–44.
3. Біда О. Структура і методика інтерактивного уроку. *Початкова школа*. 2007. №7.
4. Богданець-Білоסקаленко Н., Шумейко Ю. Українська мова та читання : підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Читання. Київ : Грамота, 2020. 160 с.
5. Богданець-Білоסקаленко Н., Шумейко Ю. Українська мова та читання : підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Читання. Київ : Грамота, 2021. 160 с.
6. Богуш А.М. Методика навчання української мови в початковій школі: Навч. Посібник для студ. пед. інститутів. Київ : Вища школа, 1993. 280 с.
7. Варзацька Л.О. Розвиток сприймання, уяви, мислення – основа словесної творчості. *Початкова школа*. 1995. №2. С. 11–17.
8. Вашуленко М.С. Інтегрування завдань з рідної мови й читання. *Початкова школа*. №6. 1994. С. 14–17 .
9. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : Метод. посіб. Київ : Освіта, 2006. 268 с.
10. Вашуленко М.С., Васильківська Н.А., Дубовик С.Г. Українська мова та читання : підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 160 с.
11. Вашуленко О.В. Українська мова та читання : підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.

12. Вашуленко М.С., Васильківська Н.А., Дубовик С.Г. Українська мова та читання : підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2021. 168 с.

13. Вашуленко О.В. Українська мова та читання : підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2021. 168 с.

14. Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання. З досвіду роботи. Тема. 2004. № 3/4. С. 229-232.

15. Гордуз Н. Нестандартні форми навчання молодших школярів на уроках рідної мови. *Початкова школа*. 2003. №4. С. 1–4.

16. Горяний В.Д. Синтаксис односкладних речень. Київ : Радянська школа, 1984. 128 с.

17. Гудима Н.В. Інноваційні технології навчання української мови та літературного читання в початковій школі: навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Друк-сервіс, 2018. 168 с.

18. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL : <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiu8JyV6qPfAhWxwosKHVbfDX4QFjAAegQIAhAB&url=http%3A%2F%2Fnus.org.ua%2Fnews%2Ffuryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument%2F&usg=AOvVaw3tbs9Mp9s2s-vG5oFaCbT0>

19. Єльнікова О.В. Інтерактивні методи навчання, їх місце у класифікації педагогічних інновацій. *Імідж сучасного педагога*. 2001. № 3-4 (14-15). С. 71-74.

20. Желізняк В. Система вправ з розвитку зв'язного мовлення. *Початкова освіта*. 2006. №12. С. 15–20.

21. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.

22. Захарійчук М. Українська мова та читання : підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Українська мова. Київ : Грамота, 2020. 160 с.

23. Захарійчук М. Українська мова та читання : підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Українська мова. Київ : Грамота, 2021. 160 с.

24. Зінченко В.І. Використання інтерактивних форм і методів навчання в ході реалізації навчальних програм в початкових класах. *Початкове навчання та виховання*. 2006. №19-21. С. 35-37.

25. Іванішена С. Форми та методи інтерактивного навчання. *Початкова школа*. 2006. №3.

26. Інноваційні технології на уроках читання: методична система ЧПКМ / Упоряд. Франчук О.В. Харків : Основа, 2009. 192 с.

27. Інтерактивні технології навчання у початкових класах / авт.-упор. І.І. Дівакова. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 180 с.

28. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб. Уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. Київ : А.Н.Н., 2002. 136 с.

29. Каранська М. Синтаксис сучасної української мови : Навчальний посібник. Київ : Либідь, 1995. 312 с.

30. Карасик А. Структура і методика інтерактивного уроку в початковій школі. *Початкова освіта*. 2005. № 7. С. 2-5.

31. Карнаух Т. Впровадження інтерактивних методів навчання на уроках читання. *Початкова школа*. 2005. №11. С. 5–8.

32. Кващук А.Г. Синтаксис складного речення : Посібник для вчителів. Київ : Радянська школа, 1986. 106 с.

33. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.

34. Комар О. Інтерактивні технології – технології співпраці. *Початкова школа*. 2004. № 9. С.5-7.

35. Комар О. Інтерактивні технології – технології співпраці. *Початкова школа*. 2005. №2.

36. Комар О. Навчання школярів за інтерактивними методами. Рідна школа. 2006. №5. С.57-60.

37. Концепція Нової української школи / за заг. ред. М. Грищенко. Київ : Основа, 2016. 31 с.

38. Котик Т.М. Методика ознайомлення молодших школярів з основами мовної теорії: Опорні конспекти лекцій для студентів заочної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2014. 72с.

39. Леонова І. Розвиток Мовлення на кожному уроці. *Початкова освіта*. 2006. №12. С. 20–23.

40. Лужецька Л. Вивчення елементів синтаксису в початковій школі: комунікативно-діяльнісний підхід. URL : https://dspu.edu.ua/sites/native_word/wp-content/uploads/2019/02/20-1.pdf

41. Мельничайко О. Вивчення елементів синтаксису у початковій школі. Київ : Навчальна книга Богдан, 2006. 72 с.

42. Методика викладання української мови в середній школі / За ред. І.С. Олійника. Київ : Вища школа, 1989. 439 с.

43. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). Видання друге, доповнене. Тернопіль : В-во Астон, 2005. 352 с

44. Охріменко Л. Організація групової роботи учнів під час вивчення української мови в початкових класах. *Початкова школа*. 2017. №2. С. 10-13.

45. Павленко Н.В. Інноваційні методи роботи над елементами синтаксису в початковій школі. Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; педагогічний факультет ; [відпов. секр. Н.В. Бахмат]. Київ : Міленіум, 2021. Вип. XVII. С. 180-187.

46. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські

перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 66–72.

47. Пометун О.І., Пироженко Л.В., Біда О.А. та ін. Застосування інтерактивних технологій у навчанні молодших школярів: 3-36 Методичний посібник для вчителів початкової школи. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 304 с.

48. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід. Київ : А. П. Н., 2002.

49. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник ; за ред. О.І. Пометун. Київ : А.С.К., 2005. 192 с.

50. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови. *Початкова школа*. 2010. № 12. С. 49–52.

51. Пономарьова Катерина. Формування в молодших школярів умінь будувати зв'язні висловлювання. *Початкова школа*. 2005. № 11. С. 29–33.

52. Попович Н.Ф., Лешко Х.Ю. Розвиток мовлення молодших школярів під час вивчення елементів синтаксису на уроках української мови. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2018/7/part_1/24.pdf
http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2018/7/part_1/24.pdf

53. Саган О. Інтерактивні методи навчання як засіб формування навчальних умінь молодших школярів. *Початкова школа*. 2002. № 3.

54. Сиротинко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків : Видавнича група Основа, 2003.

55. Сучасна українська літературна мова/ За ред. М.Я. Плющ. Київ : Вища школа, 2001. 430 с.

56. Сучасна українська мова: Довідник / За ред. О.Д. Пономаріва. Київ : Либідь, 1993. 336 с.

57. Сучасна українська мова: Підручник/ За ред. О.Д. Пономарева. Київ : Либідь, 1997. 400 с.

58. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я.

3-4 клас. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>

59. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 3-4 клас. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf>

60. Топольницький Я.Л. Формування умінь і навичок з синтаксису. Київ : Радянська школа, 1985. 136 с.

61. Українська мова з методикою навчання в початкових класах. Інтегрований курс/ За ред. А.П. Каніщенко, Г.О. Ткачук. Київ : Промінь, 2003. 232 с.

62. Христіанінова Р.О. Просте речення в шкільному курсі української мови. Київ : Радянська школа, 1991. 160 с.

63. Шитик Л. Використання програмованих завдань при вивченні синтаксису. Українська мова і література в школі. 2002. № 5. — с. 16-19.